VÁLKA A TERPENTÝN

STEFAN HERTMANS

ARGO

Válka a terpentýn

VÁLKA A TERPE

STEFAN HERTMANS

Přeložila Veronika ter Harmsel Havlíková

ARGO

Překlad této knihy podpořil Vlámský literární fond
(flandersliterature.be)

Czech edition © Argo, 2020
Copyright © 2013 Stefan Hertmans. Originally published with
De Bezige Bij, Amsterdam.
Translation © Veronika ter Harmsel Havlíková, 2020
Copyright p. 72 © Royal Museum of Fine Arts Antwerp,
www.lukasweb.be – Art in Flanders, photo Hugo Maertens

ISBN 978-80-257-3091-1 (váz.)
ISBN 978-80-257-3211-3 (e-kniha)

Ukázka elektronické knihy

Tátovi

Dnové stojí jako nepostřehnutelní andělé
ve zlatu a v modři, nad kruhem záhuby.

E. M. Remarque

I

Nejranější vzpomínka, kterou mám na svého dědečka, je z pláže v Ostende – šestašedesátiletý pán, pečlivě upnutý v temně modrém obleku, vyhloubil vnukovou modrou lopatkou dolík, jehož naházené okraje dohladka uplácal, aby se v něm se svou ženou mohl alespoň trochu pohodlně usadit. Násep za sebou maličko navýšil, aby je chránil před srpnovým větrem, vanoucím z vnitrozemí pod mlžným oparem vysoko na obloze k ustupujícímu okraji mořských vln. Zuli si boty a ponožky, a s prsty u nohou zabořenými do odhrabaného vlhkého písku si vychutnávají jeho chlad – což se mi jako šestiletému chlapci zdál čin neobyčejně frivolní na tyto dva lidi věčně oblečené v černé, šedé či tmavomodré. Dědeček si navzdory horku a pláži na téměř lysé hlavě nechává černou fedoru, má na sobě běloskvoucí košili a jako vždy černého motýlka, velikého, většího než motýlky normálně bývají, z něhož navíc ještě visí dva cípy dolů, takže z dálky to vypadá, jako by si kolem krku uvázal siluetu černého anděla s roztaženými křídly. Moje maminka mu tyhle mašle šila podle jeho instrukcí, celý jeho dlouhý život jsem ho neviděl jinak oblečeného než s černým motýlkem s cípy jako šosy u fraku; musely jich být desítky, jeden mám někde mezi knihami jako relikvii z dávných, ztracených časů.

Sako si po půl hodině přece jen svlékl, z manžet si vyndal zlaté knoflíky a strčil si je do levé kapsy, potom si dokonce vyhrnul rukávy košile, lépe řečeno, dvakrát si je pečlivě založil těsně pod loket, každý záhyb stejně široký jako škrobená manžeta, a teď sedí, sako, jehož hedvábná podšívka se leskne v poledním světle, má pečlivě složené přes ruku, jako by pózoval pro nějaký impresionistický portrét. Jeho pohled se ztrácí ve vzdáleném lidském mumraji, ječících dětech, které na sebe cákají vodu, pokřikujících a rozesmátých výletnících, kteří se po pláži honí jako malí. Vidí cosi jako pohyblivý obraz od Jamese Ensora, ačkoli dílo tohoto rouhačského Ostenďana s anglickým jménem nesnáší. Ensor je „mazal“, a *mazal* je kromě *hejhuly* a *sebranky* asi ta největší výhrada, jakou vůči někomu může mít. Ti dnešní malíři jsou samí mazalové; nemají ani ponětí o malířském jemnocitu, o všech subtilních aspektech starého a vznešeného malířství. Patlají jedno přes druhé, nerespektují zákony anatomie, dokonce ani nevědí, jak

nanést lazuru, už si nemíchají vlastní barvy, terpentýn používají jako vodu, neznají tajemství vlastnoručně utřeného pigmentu, jemného lněného oleje nebo foukání sikativu – není divu, že žádní velcí malíři už neexistují.

Vítr se ochladí, dědeček si vyndá manžetové knoflíky z kapsy, shrne si rukávy, pečlivě si dopne košili, oblékne si sako a pomůže své ženě důkladně nařasit černou krajkovou mantilu přes ramena a přes lesklý drdol tmavě šedých vlasů. Pojď, Gabrielle, řekne jí, vstanou, vezmou si boty do ruky, a trochu neohrabaně se vydají k promenádě, on s nohavicemi ještě o patnáct centimetrů poohrnutými, ona s černými punčochami nacpanými do bot, takže pod tmavými torzy vidím čtyři bílé kotníky, jak se pomalu a souběžně pohybují nad pískem. Jdou směrem ke kamennému schodišti, po němž mohou vyjít na hráz. Tam se posadí na nejbližší lavičku, dlouze si budou oprašovat a očišťovat nohy od písku, pak si na alabastrová chodidla natáhnou černé ponožky a zaváží si boty něčím, čemu se v té době říkalo „šněrovadlo“ místo tkanička.

Já sám, když se mi zhroutil spletenec chodeb s velkými hliněnkami – mými milovanými kuličkami, jsem se celý roztřesený rozběhl k mamince. Už je zase příliv, řekne, když mě tře, aby mě zahřála, a nad dunami za námi se objeví první bouřková mračna. Vítr kartáčuje čupřiny dun; jako by jim cuchal chlupy a velká pískově žlutá zvířata se chystala na blížící se večer.

Dědeček už má v ruce lesklou vycházkovou hůl z lakovaného jilmového dřeva, trochu netrpělivě čeká, až všichni zase vyjdeme na promenádu. Pak kráčí v čele; není velký, metr šedesát osm, slýchávám ho často říkat, ale kam přijde, tam lidé ustupují stranou. Hlavu vztyčenou, černé naleštěné kotníkové boty bez jediného smítka, ostré puky

na kalhotách, na jedné paži je do něj zavěšená jeho mlčenlivá žena, v druhé ruce má hůl – tak si vykračuje poněkud netrpělivě před námi, sem tam se ohlédne a zavolá na nás, že nám ještě ujede vlak, když se budeme takhle loudat. Kráčí jako voják ve výslužbě, to znamená, že neklape tupě podpatky, nýbrž, jak se sluší a patří, nejprve našlapuje na bříška chodidel, a to už víc než půl století. Pak tak či onak zmizí z dohledu mých vzpomínek, a já se, obklopen náhlým jasem tohoto dávného výjevu, cítím tak unavený, že bych na místě usnul.

•

Bez jakéhokoli přechodu je tu další jeho obrázek, který v sobě nosím, obrázek tiše plačícího muže – sedí u stolečku, na kterém maloval a psal, oblečený v šedé haleně, s černým kloboukem na hlavě. Okénkem obrostlým psím vínem dovnitř padá žluté ranní světlo; v ruce drží jednu z mnoha reprodukcí, jež si často vytrhával z knih o umění a používal je na vytváření kopií (reprodukci připíchl na prkénko, které dvěma dřevěnými kolíky připevnil k malířské paletě); obrázek drží v rukou, nevidím, co na něm je, ale vidím, že mu po tvářích stékají slzy a že si potichu něco mumlá. Vyběhl jsem po třech schodech do jeho kamrlíku, abych mu pověděl, že jsem vyhrabal kostřičku krysy; teď rychle a tiše ustupuji, koberec na schodech tlumí mé kroky, zavřu za sebou dveře, ale později, když dole pije kávu, se vplížím nahoru a na stole najdu obrázek ženy obrácené zády k divákovi, štíhlé ženy s tmavými vlasy, leží na jakési pohovce či posteli před červenou oponou, její pokojně zamyšlený obličej je vidět v zrcadle, které před ní drží amorek s modrou pentlí přes rameno; do popředí vystupují její

štíhlá obnažená záda a oblé hýždě. Na chvíli se můj pohled přesune na úzká ramena, jemně zkroucené vlásky na krku, potom zase sklouzne na její pozadí, téměř obscénně obrácené k divákovi; vyděšeně obrázek položím, seběhnu dolů, dědeček je v kuchyni. Stojí u maminky a francouzsky jí zpívá písničku, kterou si pamatuje z války.

•

Mé dětství bylo zaplavené příběhy o první světové válce, pořád dokola jen ta válka: vágní hrdinské činy v bažinách pod sprškou bomb, rachotící palba, křik stínů ve tmě, francouzsky řvané povely, to vše líčené z houpacího křesla s velkým citem pro okázalost – dále všude kolem byl neustále ostnatý drát, kolem uší nám létaly šrapnely, rachotily samopaly, světlice opisovaly veliké oblouky po temné obloze, pálily hmoždíře a houfnice, vybuchovaly tisíce bomb a granátů, zatímco tetičky upíjející čaj pobaveně přikyvovaly a já si nepamatoval téměř nic kromě toho, že dědeček musel být hrdina v těch časech ode mě stejně vzdálených jako středověk, o němž jsem slyšel vyprávět ve škole. Tedy, hrdinou už stejně byl, vždyť mi dával hodiny šermu, brousil mi kapesní nožík, učil mě, jak kreslit mraky jemným rozmazáváním tvaru nejprve naneseného kouskem ohořelého dřeva z krbu, nebo jak zobrazit nespočet lístečků na stromě, aniž by je člověk všechny doopravdy nakreslil – to pravé tajemství umění, jak říkával.

Z jeho vyprávění si člověk nemusel nic pamatovat, ty příběhy se stejně pokaždé vracely, a to i ty nejpodivnější o umění a umělcích. Že starý Beethoven pracoval na své deváté symfonii jako posedlý, protože byl hluchý, to už jsem věděl, ale k tomu jednoho dne přibyla šokující informace,

že když pracoval, dokonce se ani nenamáhal dojít si pořádně na záchod, prostě si „chodil ulevovat za piáno“, takže – cituji – „tu krásnou píseň o tom, jak zástup lidstva sbratřen blíže, skládal vedle hromady lejn“. Představoval jsem si tedy toho velkého skladatele hluchého jako poleno, jak sedí ve vídeňském interiéru se zlacenými hlavicemi sloupů, s honosnou parukou, v kamaších a přezůvkách vedle několikametrové pyramidy výkalů, a pokaždé, když o některém z těch nudných dlouhých nedělních odpolední zaznělo divukrásné adagio z *Pastorální* a mí rodiče i prarodiče podřimovali na hnědé květované pohovce za rádiem, viděl jsem vedle leskle lakovaného spinetu horu hoven, zatímco do zvuku dřevěných dechových nástrojů a houslí kukala kukačka z Vídeňského lesa a dědeček měl oči pevně zavřené: jeho úcta k romantickému géniovi, v nějž svatosvatě věřil, mu v takových chvílích nedovolovala mít na očích všednost ostatních obyvatel domu. Teprve o mnoho let později jsem si uvědomil, že on sám žil zhruba půl druhého roku doopravdy vedle hromady lejn – v těch příšerných zákopech, kde byl člověk vytrestán kulkou do hlavy, jakmile ji vystrčil nad okraj, aby si ulevil jinde. To, nač chtěl zapomenout, se tedy vracelo v útržcích příběhů, v absurdních detailech, ať už vyprávěly o pekle či nebi, právě z těchto útržků a detailů jsem musel skládat mozaiku, abych pochopil něco z toho, co se v něm celý život odehrávalo: boj mezi vznešeností, po níž toužil, a vzpomínkami na smrt a rozklad, které ho držely v zajetí.

•

Dědeček doma vždycky přes bílou košili s motýlkem nosil takzvané *haleny*, pokaždé stejné bílé nebo světle šedé

krátké pláště v délce staromódního županu. Ať už maminka a její matka tyto plátěné staré haleny, jimž dokázal propůjčit jistou grácii, praly a vyvářely sebevíc, zůstávaly plné pestrých skvrn: byly poseté olejovými šmouhami ve všech barvách duhy, otisky prstů poskládanými křížem krážem přes sebe, kompozicemi nedbalých, spletitých čar, rozmarnými graffiti coby zbytky skutečné práce.

Skutečná práce, kterou mohl jako válečný invalida od předčasného odchodu do důchodu ve svých pětatřiceti letech nerušeně vykonávat, bylo malování pro radost. Malý kamrlík nad schody, v němž den co den stával u okna, voněl lněným olejem, terpentýnem, plátnem, olejovou barvou. Ano, dokonce i pach gumy, krájené nožem na míru, byl cítit v té nenapodobitelné směsi spojené s atmosférou toho místa a s leskem nekonečných tichých hodin, které trávil pilným a neplodným napodobováním velikánů. Byl virtuózní kopista znalý všech tajemství starých materiálů a preparátů, které malíři používali a předávali si již od renesance. Po válce chodil ve svém rodném městě na večerní kurzy kreslení a malby, i když jej od toho jeho nebožtík otec, malíř fresek v kostelích a kaplích, odrazoval. Ačkoli v té době musel ještě vykonávat těžkou fyzickou práci, nevzdával to a v době, kdy už měl čas na ženění tak nějak za sebou, získal „osvědčení o zvládnutí jemné malby a anatomické kresby".

Z okna viděl záhyb toku Šeldy, louky s pomalými kravami, nákladní šífy s hlubokým ponorem, šinoucí se kolem po ránu, a nenaložené, rychleji plující prázdné lodě, jež město opouštěly k večeru. Ten výhled namaloval nesčetněkrát, pokaždé v jiném světle a v jiných tónech, v jiném okamžiku dne, v jiném ročním období, v jiné náladě. Každý lísteček psího vína namaloval zcela realisticky – umění